

№ 10 (315)
Сакавік 2010 года

Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

www.bfk.by

У нумары:

- **Рэгіён: ваколiцы Мiнска –
завiтаем на Менку –** стар. 4
- **Радавод: Юзэф
з Ходзькаў –** стар. 5
- **На спачын душы:
Анатоль Рогач –** стар. 6

На тым тыдні...

1 сакавіка ў Гродзенскай абласной бібліятэцы імя Я. Карскага адбылася **прэзентацыя манаграфіі Іны Соркінай «Мястэчкі Беларусі ў канцы XVIII – першай палове XIX ст.»**. У мерапрыемстве ўдзельнічалі навуковы рэдактар кнігі доктар гістарычных навук, прафесар Захар Шыбека і доктар гістарычных навук Аляксандр Смалянчук.

2 сакавіка ў сталічным Тэатры эстрады адбыўся **канцэрт «Старыя ірландскія песні па-беларуску»**. У імпрэзе бралі ўдзел гурты «Ceilidh Seol» і «Ejrut», а таксама Алесь Жура, які граў на кельцкай арфе. Акрамя традыцыйнай кельцкай танцавальнай музыкі першы калектыў вядомы перакладамі старых ірландскіх, шатландскіх і англійскіх песняў на беларускую мову. На канцэрце гурт прадставіў ірландскія песні, творы на вершы Роберта Бёрнса, Цімаці Даніэля Салівана, Томаса Мура і іншых брытанскіх паэтаў-класікаў – усё па-беларуску ў перакладзе кіраўніка гурта Алеся Чумакова. Другі гурт вядомы традыцыйнымі ірландскімі песнямі ў беларускім перакладзе Макса Шчура. Выступае на танцавальных кейлі-вечарынах і ў пабах.

3 сакавіка ў Дзяржаўным літаратурным музеі Янкі Купалы адкрылася **выстаўка выцінанкі «Нібы казка, нібы цуд» Наталлі Гамаюнавай і Алены Шалімы**, сяброў Беларускага саюза майстроў народнай творчасці. Знаёмства з рукатворнай прыгажосцю майстроў выцінанкі дае магчымасць глыбей зразумець душу свайго народа, яго мастацкія традыцыі як неацэнны культурны скарб Бацькаўшчыны.

Навуковая канферэнцыя

Гістарычныя асяродкі вяртаюцца разам

6 сакавіка ў Музеі беларускага народнага мастацтва, што ў вёсцы Раўбічы Мінскага раёна, прайшла навукова-практычная канферэнцыя «Праблемы аховы і інтэрпрэтацыі помнікаў гісторыі і культуры. Узаемадзеянне грамадскасці і дзяржавы». Мерапрыемства зладзілі Беларускае добраахвотнае таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры і філіял Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь «Музей беларускага народнага мастацтва», яно прайшло ў межах агульнанацыянальнай культурніцкай кампаніі «Будзьма!».

У праграме канферэнцыі – даклады старшыні Ваўкавыскай гарадской арганізацыі БДТАПГК Віктара Вайтчэка, супрацоўніцы Упраўлення па ахове гісторыка-культурнай спадчыны і рэстаўрацыі Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь Наталлі Хвір, супрацоўнікаў Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь Аляксандра Ярашэвіча, Івана Сінчука і Аляксандра Ярашэвіча, архітэктара Аляксея Яроменкі ды іншых. Тэматыка іх дакладаў была разнастайна – «Стан і праблемы аховы нематэрыяльнай гісторыка-культурнай спадчыны Рэспублікі Беларусь», «Інтэрпрэтацыя нерухомых помнікаў гісторыі і культуры на прыкладзе касцёла Св. Мацвея ў Раўбічах», «Музеефікацыя і муляжы. «Печы» Мірскага замка», «Страты беларускага іканапісу за апошнюю чвэрць XX стагоддзя», «Краязнаўчая праца ў Ваўкавыску і ваколiцах»... Кожнае выступленне выклікала ажыўленае абмеркаванне. І невыпадкова гучала паняцце «інтэр'ер як экспанат». Бо нярэдка, даводзілі выступоўцы, пад час музеефікацыі якраз інтэр'ерам не надаецца адпаведная ўвага.

На жаль, не адбыўся круглы стол «Хрысціянскія канфесіі і праблема аховы гісторы-

ка-культурнай спадчыны» з удзелам пробашча касцёла Св. Яна Хрысціцеля ў мінскім мікра-раёне Серабранка Ігара Лашука. Але перад сваім сыходам святар паспеў адказаць на шэраг пытанняў і выказаць сваё бачанне праблемы. Бо акурат ён вядомы як адзін з тых, хто настойвае на вяртанні будынка музея народнага мастацтва (былога касцёла) нешматлікай мясцовай каталіцкай парафіі. Слова на развітанне вылілася ў няпростую дыскусію: што будзе з музеем? ці змогуць мясцовыя вернікі захаваць помнік у належным стане? якімі павінны быць стасункі дзяржавы, грамадскасці і кліру ў няпростай праблеме вяртання храмаў вернікам? Многіх акурат і непакоіць лёс аднаго з асяродкаў захавання і папулярнага нашай народнай культуры.

У рамках канферэнцыі адбыліся адкрыцці выставак. Фотавыстаўку «Стары і новы Ваўкавыск» падрыхтаваў Віктар Вайтчэч. Яна складаецца з архіўных і сучасных здымкаў, на якіх выяўленыя планы сучаснай гарадской планіроўкі з тых жа кропак, з якіх рабіліся здымкі 80 і больш гадоў таму. Яе мэта – папулярна і гісторыі і культуры аднаго з найбуйнейшых і важных гарадоў Беларусі. Дзякуючы гістарычнай планіроўцы горада, архіўным планам Ваўкавыска, фотаздымкам канца XIX – першай траціны XX стагоддзяў можна зрабіць візуальнае параўнанне гарадской забудовы да Другой сусветнай вайны і сучаснага горада.

Майстра па дрэве і паэт Гарый Малочнікаў прапанаваў сваё разуменне, як у звычайных лясных рэчах (дзіўных каранях, галінах, наростах на дрэвах) можна ўбачыць незвычайныя сюжэты.

Уладзімір ПУЧЫНСКІ,
фота айтара

Ціхае жыццё

У шэрагу мерапрыемстваў, пачатых сёлета з нагоды 200-годдзя з дня нараджэння мастака Івана Фаміча Хруцкага, у Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі разгорнутая экспазіцыя, якая ўключае больш за 100 дакументаў, прысвечаных славу таму майстру нацюрморта, пейзажа і партрэта.

2 сакавіка ў галерэі бібліятэкі «Ракурс» адбылася прэзентацыя міжнароднай мастацкай выстаўкі нацюрморта. Гэта частка мастацкага праекта «Кветкавы рай», пачатага ў 2008 годзе. Цягам апошніх трох гадоў напярэдадні дня 8 Сакавіка залы Нацыянальнай бібліятэкі патанаюць у вясновым кветкавым дыване.

Куратар праекта старшыня Міжнароднай гільдыі жывапісцаў Фёдар Ястраб на адкрыцці выстаўкі ад-

значаў, што яго ідэя – пазнаёміць гледачоў з сучаснымі накірункамі развіцця нацюрморта, прызнаным майстрам якога з'яўляецца І.Ф. Хруцкі. І ягоныя шматлікія паслядоўнікі спрыялі развіццю гэтага жанру мастацтва.

Цікава, што арганізатары выстаўкі прынялі нямецкую назву нацюрморта *Stilleben* – ціхае жыццё, якое, па словах Ф. Ястраба, «больш кладзецца на нашу свядомасць. Нацюрморт можа быць актуальным мастацтвам і сёння. У нацюрморце можна смела эксперыментавать. Сэнс праекта – ціха пра жыццё жыццё разам з прыродай. Сучасны нацюрморт – ціхае сузіранне мастака, успрыняцце прыроды мікрааніматара ў незвычайным ракурсе на традыцыйныя рэчы. Свет нацюрморта напоўнены сапраўдным святлом душы мастакоў і сапраўдным адчуваннем ціхай размовы са сваім атачэннем».

У выстаўцы прынялі ўдзел каля 60 мастакоў з Беларусі, Расіі, Украі-

Святлана Цывілка,
«Вясковы нацюрморт»

Кераміка Вольгі Руденкі

ны ды іншых еўрапейскіх краінаў. Акрамя жывапісу прадстаўлены графіка, фота, батык і кераміка. Шкада толькі, што экспазіцыя была не доўгаю і 15 сакавіка закрыецца.

Наталі
КУПРЭВІЧ,
фота айтара

Дуб-герой

Ты кажаш, я не ведаю вайну – праклятую і лютую?
Фашысты нішчылі маю Радзіму светлую і дарагую.
Палілі ўсё да тла: Хатынь і іншыя вёсак шмат,
Святыні Мінска дарагога, мільёны родных хат...
Укралі у жанчын святое мацярынства.
Забралі у дзяцей вясёлае дзяцінства...
Дык як жа мне не ведаць пра вайну?
За вёскай пра яе мне светлы гай шуміць,
За рэчкай пра яе мне бор густы гудзіць.
Ён помніць пра вайну й такое:
Змагаліся з фашыстам нават дрэвы, як героі!
...Ля вёскі Гумны незвычайны дуб стаіць –
Стары, магутны, быццам спіць;
Валодае той дуб гаючай сілай:
Хто хоча доўга жыць, ніколі не хварэці –
Павінен тройчы праз дупло яго пралезці.
Калі ў вайну зімой марознай
Салдат нямецкі гэты дуб хацеў зваліць,
На дровы для сваіх ваякаў распіліць,
Піла калечыць дуб не стала.
...Ты кажаш, я не ведаю вайну?
Паслухай, я табе скажу:
Няхай ніколі не паўторыцца такое,
Няхай не ведаюць вайны дубы-героі!

Дуб, пра які я расказала ў сваім вершы, і сёння стаіць пры дарозе, што вядзе з маёй роднай вёскі Крыпенка ў вёску Гумны Бярэзінскага раёна. Дуб незвычайны: яго тоўсты камель над самай зямлёй раздвойваецца, утвараючы скразное дупло. Існуе павер'е, што калі хто тройчы пралезе праз тое дупло – век не будзе хварэць. Мабыць, нейкая цудаздзейная сіла ў дуба ёсць, бо да яго ідуць і едуць людзі, шукаючы здароўя.

А яшчэ расказваюць мясцовыя жыхары, што ў 1941 годзе была вельмі халодная зіма, і акупанты нарыхтоўвалі для абагрэву дровы. Паквапіліся і на моцны дуб, але толькі салдаты пілоу дакрануліся да дрэва – тая перакруцілася і пакалечыла ім рукі.

Гэтая гісторыя мяне вельмі ўразіла, і знаёмы дуб стаў для мяне героем!

Арына ГЛУШАКОВА,
вучаніца 6 класа Мётчнскага комплексу
дзіцячы сад-сярэдня школа
Барысаўскага раёна

Фёдар Ястраб

Індывідуальная падпіска

1 месяц
3 месяцы
6 месяцаў

Індэкс 63320

4 500 руб.
13 650 руб.
27 300 руб.

Ведамасная падпіска

1 месяц
3 месяцы
6 месяцаў

Індэкс 633202

4 725 руб.
14 175 руб.
28 350 руб.

Міністэрства сувязі Рэспублікі Беларусь

АБАНЕМЕНТ на газету 63320

Краязнаўчая газета

на 200 год па месяцах

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Куды (паштовы індэкс) (адрас)

Каму (прозвішча, ініцыялы)

ДАСТАВАЧНАЯ

КАРТКА

на газету

63320

(індэкс выдання)

Краязнаўчая газета

Кошт	падпіскі	руб.	Колькасць камлектаў
	пераад-расоўкі	руб.	

на 200 год па месяцах

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Куды (паштовы індэкс) (адрас)

Каму (прозвішча, ініцыялы)

Ушанавалі землякі

Таіса Бондар працавала ў беларускай літаратуры каля сарака гадоў. Выдала болей як дваццаць кніг паэзіі і прозы. Асобным выданнем пабачылі свет яе падарожныя дзённікі, звязаныя з вандроўкамі ў Індыю. Пайшоўшы з жыцця напрыканцы 2005 года, яна і зараз застаецца ў памяці сваіх чытачоў, прысутнічае ў жыцці сваімі вершамі, апавесцямі і раманами.

З асаблівай пашанай да памяці пра пісьменніцу ставяцца землякі-пухавічане. Вось і сёлета ў раённым цэнтры Мар'іна Горка ў адной з залаў мясцовага палаца культуры з нагоды 65-годдзя з дня нараджэння Таісы Бондар сабраліся бібліятэкары, школьнікі, проста чытачы, каб згадаць зямлячку (Таіса Мікалаеўна нарадзілася ў гарадскім пасёлку Рудзенск, ёй было прысвоена званне ганаровага грамадзяніна горада Мар'іна Горка), паслухаць дэкламатараў яе паэзіі, сказаць добрае слова пра твор-

чы і грамадскі плён паэтэсы. На сустраччых прыхільнікаў таленту Таісы Бондар выступілі літаратар Аліна Сідорык, якая жыве ў Рудзенску і якая часта сустракалася з зямлячкай, Алена Толкач, дзякуючы ініцыятыве якой ужо пасля смерці пісьменніцы была выдадзена яе кніга «На крылах душы», дырэктар Пухавіцкага раённага краязнаўчага музея Аляксандр Прановіч. Былі і госці з Мінска – намеснік галоўнага рэдактара газеты «Літаратура і Мастацтва» Мікалай Станкевіч, супрацоўніца рэдакцыйна-выдавецкай установы «Літаратура і Мастацтва» Валянціна Сманцар. Таіса Бондар у свой час была дырэктарам холдынга, і менавіта тут пабачылі свет яе кнігі «Рагнеда» і «Гульня ў падкіднога».

Дар'я ШОЦІК,
вучаніца 11 класа СШ № 62 г.
Мінска

«Аптымаліст»

Такую назву займеў дзіцячы клуб, які амаль 15 гадоў дзейнічае ў школьным пакоі № 11 па вуліцы Багдана Хмяльніцкага ў Гомелі. А кіруе гэтым клубам Кацярына Іванаўна Анісімавец, настаўніца па адукацыі і прызванні. Ад прыроды няўрымслівая, таварыская, дапытлівая, яна змагла згуртаваць вакол сябе многіх дзяўчынак і хлопчыкаў. Дзеці яе любяць, заўсёды цягнуцца, як да сонейка-кветкі.

Выхаванцы актыўна ходзяць на экскурсіі, удзельнічаюць у спартыў-

ных спаборніцтвах, дэталёва вывучаюць гісторыю роднага горада, Беларусі. Не так даўно К.І. Анісімавец захапілася яшчэ бісерапляценнем, ды й вырашыла перадаць свае набытыя веды школьнікам. І так зацікавіла гэтай справай сваіх выхаванцаў, што на заняткі прыходзяць нават хлопчыкі! Варта адзначыць, што вырабы школьнікаў-гурткоўцаў ужо дэманстраваліся на выставе ў сярэдняй агульнаадукацыйнай школе № 47 і ў гарадской бібліятэцы № 11.

Галіна МІКАЛАЕВА

Асоба ў краязнаўстве

Ад настаўніка – вытокі патрыятызму

(Заканчэнне. Пачатак у № 9)

Такая асаблівасць вельмі відочна і выразна адбіваецца ў кнігах Урбановіча, які вымушаны быў аддаваць даніну тагачасным ідэалагічным патрабаванням партыі і дзяржавы, без уліку якіх кнігі проста не пабачылі б свету. Не ён адзін так пісаў. Перакананы, калі б аўтар жыў, ён бы сам з лёгкай душою пазбавіў свае кнігі ад зусім непатрэбнага на сённяшні розум шалупіння, назойлівага «забівання» ў свядомасць дарослага і юнага чытача паўтораў пра надзвычай цяжкае жыццё сялянства да рэвалюцыі, на змену якому

прышло шчаслівае, замужнае і радаснае, у прыватнасці, жыццё ў савецкі пасляваенны час.

Але не ў гэтым чорна-белым, кантрастным размежаванні сутнасць кнігі. Яны выхоўвалі на канкрэтных фактах мастацкіх твораў, бо было ў іх шмат праўдзівага, прыгожага, чалавечнага, на фактах сустрэч з пісьменнікамі, якіх у Валеўскай школе перабыло вельмі шмат. Як сутнасць і ў турыстычных вандровак настаўніка з вучнямі па славуных (у тым ліку, а мо і найперш) літаратурных мясцінах роднага краю.

Цікава, што гэтымі спежкам і яшчэ ў заходнебеларускі перыяд хадзіў з сябрамі тады яшчэ малады паэт, будучы класік беларускай літаратуры, пра што мы чытаем у славуных «Лістках календара» Максіма Танка. Потым, ужо ў пасляваенны час па іх пахадзіў-паездзіў будучы доктар навук, прафесар Сцяпан Хусейнавіч Александровіч, які некалькі гадоў настаўнічаў у Беларускай сярэдняй школе № 1 у Навагрудку. А ўжо бліжэй да нашага часу з літаратурнымі мясцінамі Навагрудчыны рэгулярна знаёміў сваіх выхаванцаў наш зямляк, навуцэнец Навагрудскай гімназіі, дзесяцігодкі, педагогічнага вучылішча, вядомы вучоны – гісторык літаратуры, найлепшы знаўца яе заходнебеларускага перыяду, прафесар Брэсцкага педагогічнага інстытута (потым універсітэта) Уладзімір Андрэвіч Калеснік. Пра колішнія вандровкі па літаратурных мясцінах разам з любімым настаўнікам хараша распавяла былая студэнтка Вера Ляшук у кнізе ўспамінаў «Пасланец Праметэя», прысвечаных светлай памяці гэтага Беларуса і Грамадзяніна з вялікай літары.

Гэкажу шчыра, калі цяпер перачытваю кнігі Уладзіміра Урбановіча, проста зайздросчу колішнім вучням Валеўскай школы, бо нічога

нават і блізка падобнага ў маіх родных, Каса-Дворскай сямігодцы і Нягневіцкай СШ, не было. Не скажу, што настаўнікі мовы і літаратуры, а таксама гісторыі былі бліжэй спецыялістамі – яны сумленна, нідзе не адступаючы ні на паўкрок, выкладалі свае прадметы так, як гэта патрабавала праграма, школьны падручнік, ды раённае начальства, якое іх кантралявала. Фармальна яны рабілі, бадай, усё правільна. Але апрача службы быў у іх свой, як уяўляю, куды больш ім родны і блізкі, клопат – уласная гаспадарка, якая, упэўнены, для большасці значыла не менш, а эмацыянальна нават значна больш, чым праца, за якую яны атрымлівалі штотымсячную зарплату. Бо па-за школай яны станавіліся звычайнымі сялянамі, якім вельмі карцела адкарміць аднаго-двух сальных вепрукоў, мець добрую дойную карову, а яшчэ і цялуху на продаж, ну і драбнейшую жыўнасць тыпу курэй-нясушак. Гаспадарка патрабавала аддачы, і вольнага часу ў настаўнікаў, як і ў сялянаў, амаль не было. Асуджаць людзей за сумленную і шчырую працу мазольных рук нібыта не выпадае.

Тым больш, што мне вядомыя ўзоры арганічнага паяднання адукаванасці, інтэлігентнасці са справяднай сялянскай традыцыяй. Маю на ўвазе сям'ю настаўнікаў Налецкіх з мястэчка Ракаў Валожынскага раёна. Светлай памяці Васіль Пятровіч выкладаў гісторыю, а Леакадзія Іванаўна (паздароў, Божа, яе дні!) беларускую мову і літаратуру ў мясцовай школе. Яны, як усе васковыя настаўнікі, мелі ўласную гаспадарку. Але яна не паглынула іх як асобаў, як людзей творчых, духоўна актыўных, а з'яўлялася ўсяго

толькі матэрыяльным падмацункам у рэальнай штодзённасці. І калі мне надаралася быць у іх, яны мяне вялі не ў хлёў, каб пахваліцца жывёлай, а паказвалі набытыя кнігі, цікавіліся навінамі сталічнага літаратурнага жыцця. Асаблівым гонарам Васіля Пятровіча быў школьны краязнаўчы музей, якім загадваў. Тут было сабрано вельмі шмат цікавых і арыгінальных рэчаў тутэйшага побыту розных часоў, па якіх вучні наглядна вывучалі гісторыю Ракава і наваколля. І зярнаты, пасеяныя імі, падалі не на камень, а ўзыходзілі жыццядайнымі парасткамі ва ўражлівых дзіцячых душах. Ракаўская школа дала Беларусі шмат выдатных асобаў. Адна толькі сям'я Янушкевічаў чаго варта, з якой выйшаў самы вядомы скульптар Валер'ян Янушкевіч (сярод іншых твораў стварыў і помнік Адаму Міцкевічу, што ўпрыгожвае Навагрудак). Не менш значную працу ў галіне літаратуры, архіўных пошукаў робіць ягоны брат, кандыдат філалогіі Язэп Янушкевіч. А Фелікс не толькі сцвердзіў сябе як мастак-жывапісец, але і стварыў унікальны ўласны музей на бацькоўскай сядзібе, дзе перабыло шмат не толькі гасцей-турыстаў з Беларусі, але блізкага і далёкага замежжа. А выхаванец Налецкіх Вячаслаў Пятровіч Рагойша – доктар філалогічных навук, адзін з самых аўтарытэтных у Беларусі літаратуразнаўцаў, тэарэтыкаў літаратуры. У родным Ракаве ў бацькоўскай хаце ім створаны літаратурны музей, на базе якога праводзяцца рэгулярныя «Ракаўскія чытанні», на якія прыязджаюць навукоўцы і літаратары з Украіны, Польшчы, нават Вялікабрытаніі.

Яўген ЛЕЦКА, пісьменнік

Музеі Ф. Янушкевіча і В. Рагойшы

Фота Наталі КУПРЭВІЧ

Восенню 2009 года краязнаўцы Макранскай і Краснаслабодскай школаў, якімі кіруе аўтар артыкула, знайшлі і даследавалі камень ва ўрочышчы Царковішча, што знаходзіцца непадалёк ад вёскі Ямнае Быхаўскага раёна.

Даследуючы аб'ект, мы сутыкнуліся са шматлікімі пытаннямі, адказы на якія даваліся з вялікай цяжкасцю, а некаторыя засталіся загадкай да сённяшняга дня. Калі мы апыталі мясцовае насельніцтва, даведаліся, што пра камень ведаюць многія, і легенды пра яго ходзяць па вёсцы самыя разнастайныя. Ёсць павер'е, што адзін чалавек апрацоўваў гэты камень і аднойчы аслепнуў, а на камені засталіся загадкавыя надпісы, якія з часам сцёрліся. Урочышча Царковішча называе так, бо там быццам бы знаходзілася царква, і аднойчы ў нядзелю жыхары Ямнага, вяртаючыся з Быхава, убачылі на месцы храма, каля якога праходзілі яшчэ ранняю, балота, з якога даносіўся звон (месца старажытнага паселішча. – «КГ»).

Знаходзіцца гэты аб'ект у 117 квадраце Нова-Баярскага лясніцтва. Памеры каменя: даўжыня – 2,8 метра, шырыня – 2,3 метра. Матэрыял –

гнейс (горная парода, што складаецца ў асноўным з кварцу, палявога шпату і слюды).

Даследаванне каменя выявіла незвычайную рэч: ён чамусьці трымаецца на паверхні, хоць ляжыць на балоце і даўно павінен быў патануць. Незразумела таксама, чаму ён аказаўся на гэтым месцы. Ледавіковае паходжанне? Але побач няма іншых камяняў, а ледавік не прыносіць валуны паасобку. Метэарыт? Але завялікі для метэарыта. Нечая моцная рука паўночны бок каменя адшліфавала да правільнай формы круга, дыяметр якога 1,3 метра. Уся зямля па перыметры ўсеяная дробнай крошкай, магчыма, зрэзанай пад час шліфоўкі. Пад'ёмны матэрыял – сляды чалавечай жыццядзейнасці, які мог быць візуальна бачны, – адсутнічаў. Ускладняла працэс пошукаў

забалочаная мясцовасць і слой апалага лісця, які перашкаджае знайсці тое, што гаворыць пра чалавечую дзейнасць каля аб'екта даследавання.

Прачытаўшы літаратуру і матэрыялы з інтэрнэту, мы даведаліся, што па ўсім свеце распрацаваная вялікая колькасць розных камяняў, якія маюць як культывы, так і прыродны змест. Некаторыя чалавек абагаўляў у сувязі з іх асаблівасцямі, некаторым дадаваў таемнасці ўласнымі рукамі. Камяні-следавікі (яны маюць на сабе сляды, часам чалавечыя), кубкавыя (з паглыбленнямі, якія нагадваюць кубкавыя выемкі – часцей для прынашэння ахвяраў памерлым), што маюць надпісы, крыжы, петрогліфы, руны і г.д., іншыя проста з'яўляюцца найцікавейшай прыроднай з'явай, пакінутай нам ледавіком.

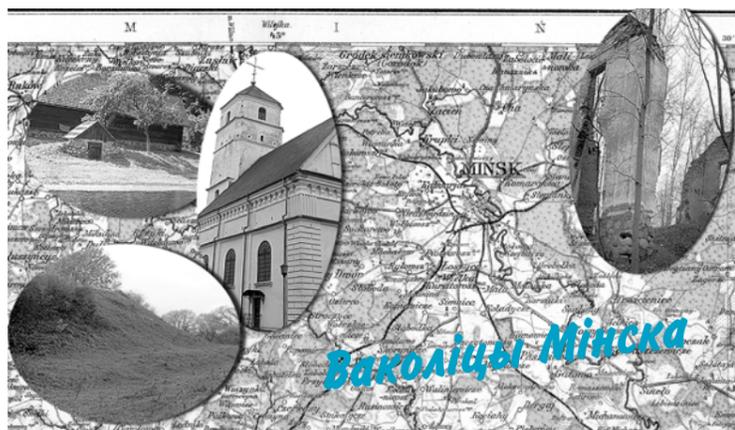
Нашую знаходку па градацыі да-

следчыкаў падобных помнікаў можна аднесці да камянеў-артэфактаў. На ім яўна бачныя сляды нейкай дзейнасці чалавека. Мэту гэтых дзеянняў нам знайсці не ўдалося. Патрабавалася кансультацыя спецыялістаў...

Дзякуючы ўвазе да праблемаў мясцовага краязнаўства з боку галоўнага спецыяліста аддзела адукацыі Быхаўскага райвыканкама Л.М. Прышчэпа, мы атрымалі кансультацыю на кафедры археалогіі і спецыяльных гістарычных дысцыплінаў Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Аркадзя Куляшова. На думку загадчыка кафедры археалогіі і спецыяльных гістарычных дысцыплінаў, дацэнта, доктара гістарычных навук І.А. Марзалюка, гэты камень, мяркуючы па слядах, пакінутых на ім у мінулым, мае хутчэй некаторыя рысы характару. Як мяркуецца, гэта ахвярны камень – месца ахвярапрынашэння нашых продкаў. Больш падрабязна даследаванне трэба праводзіць на мясцовасці, магчыма, яно дасць больш пэўныя вынікі і прыдкрые заслону таямніцы над урочышчам Царковішча. І нашыя даследаванні працягваюцца...

Сяргей ЖЫЖЫЯН, г. Быхаў

Камень з Царковішча

Ваколіцы Мінска

Колькі цікавых месцаў зберагаюць для нас наваколлі сталіцы! Якая велізарная колькасць тых адметных куткоў, дзе з карысцю для сябе можна правесці выхадны дзень! Шмат захавалася ўсялякіх гісторый і паданняў, якія адкрываюць таямніцы нашай гісторыі. А больш за ўсё сведчаць пра нашае мінулае самі адметнасці.

Дык адправімся ў падарожжа ў бліжэйшыя наваколлі. Паспрабум зірнуць на гістарычныя постаці, адметнасці калісьці знатных, а цяпер шмат у чым і заняпалых месцаў – мястэчак, вёсак і фальваркаў.

Адна з першых вандровак, якая павінна скіроўваць увагу не толькі цікаўнага жыхара сталіцы, датычыцца таго месца, адкуль бярэ пачатак горад Мінск. Па адной з версій гэтае месца сёння знаходзіцца за самім горадам, за 16 км ад сучаснага цэнтра. Там, дзе струменіць паўвысахлая рачулка Менка, захаваўся цэлы комплекс археалагічных помнікаў. А галоўную асаблівасць уяўляе старажытнае гарадзішча, дзе калісьці жылі продкі сучасных мінчанцаў. Адметна, што гарадзішча знаходзіцца ў аднайменнай вёсцы (Гарадзішча). Калі вырашылі дабрацца да гэтага месца, то лепш за ўсё дзень спланаваць такім чынам, каб зранку аглядзець само паселішча старажытнага Менска, а пасля наведаць адзіны ў Беларусі музей пад адкрытым небам – народнай архітэктуры і побыту каля вёскі Строчыца.

Дзе знаходзіцца гарадзішча, вы можаце запытацца ў мясцовых жыхароў вёскі Гарадзішча. Але прабрацца да яго, як і ў ранейшыя часы, не так і лёгка. Для гэтага найперш трэба перайсці праз рачулку Менка. Хоць яна высыхае і становіцца ўжо не такой вялікай, як некалі, але з'яўляецца дастатковай перашкодай для турыстычных групаў і асобных наведнікаў. Пераправа з некалькіх дошак, якая з'яўляецца ў дні актыўнага наведвання гарадзішча, на доўга не застаецца. А зрабіць прыгожы масток, каб належна ўшанаваць гісторыю помніка, пакуль не выпадае. Не хапае здольных рук, жадання або загаду.

Перабраўшыся праз рэчку і прайшоўшы крыху наперад, перад намі адкрываецца цудоўны пагорак, які адразу здзіўляе сваёй веліччу. Як жа ворагі пачувалі сябе, падышоўшы да паўночных умацаванняў гарадзішча і пабачыўшы іх непрыступнасць? Тут жа раней стаялі драўляныя сцены, з якіх вялі дзор ахоўнікі паселішча, гатовыя ўступіць у бойку з непрыяцелем. А паміж валоў знаходзіцца праход, дзе калісьці размяшчалася брама, праз якую

можна было патрапіць у горад. Мы ідзем далей і ўваходзім на самую тэрыторыю старажытнага паселішча.

Праз колькі дзесяткаў метраў неўзабаве бачым валун з надпісам, які сведчыць што «Гарадзішча» з'яўляецца помнікам рэспубліканскага значэння (усталяваны толькі некалькі гадоў таму). Гэты камень знаходзіцца якраз у цэнтры тэрыторыі вялікага гарадзішча (110x80 м). Унікальнасцю помніка на р. Менка з'яўляецца тое, што тут знаходзіцца не адно гарадзішча, а адразу некалькі, аб'яднаных паміж сабой у адзіную ўмацаваную сістэму. Цэнтральнае гарадзішча верагодней за ўсё было асноўным паводле свайго значэння (гэта бачна з памераў). Абапал помніка ўзняліся высокія земляныя насыпы па 8–10 м вышыняю, асобнымі месцамі дасягаюць нават 12 м.

Частка абарончага вала

Як жылі жыхары старажытнага Менска, можна толькі ўяўляць. Падняўшыся на вал, можна ўбачыць тую далечыню, якая адкрываецца навокал. Тады пачынаеш разумець не выпадковы выбар гэтага месца, якое дазваляла загадзя ўбачыць ворага і падрыхтавацца да бою. А калі ўлічыць, што каля гарадзішча сыходзіліся рака Менка і ручай Дунай, утвара-

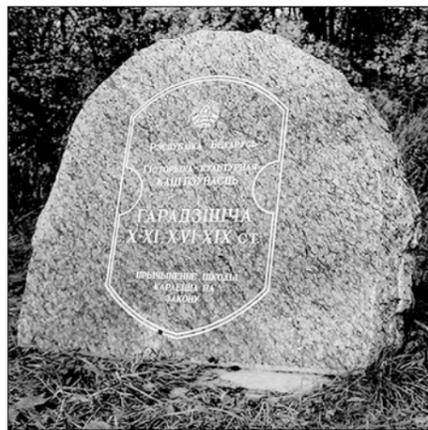
лася яшчэ адна дадатковая перашкода. Апроч таго, узвышаліся частакольнія сцены. Усё гэта стварала насамрэч даволі сур'ёзнае ўмацаванне ад небяспекі.

Дарэчы тут сказаць і некалькі словаў пра Менку і Дунай. Пра ручай Дунай існуе асобная легенда, якая распавядае пра асілка Дуная. Ён пабраўся з дзяўчынай Настасьі, якая таксама адрознівалася сваёй моцай ад астатніх. Аднаго разу, вырашыўшы памерацца сілай са сваёй цяжарнай жонкай і прайграўшы, Дунай забівае каханую. А потым адумаўшыся, забівае і сябе. Як кажа легенда, крыві было столькі, што ўтварылася цэлая рака.

Каля цэнтральнага гарадзішча, у лагчыне, знаходзіцца другое, меншае па памерах, але ранейшае за вялікае. Сёння яно даволі заняпанае. Аднак большую ўвагу скіроўвае

пісу: «Браты ж гэтыя ўзялі Менск і перабілі ўсіх мужоў, а жонка і дзяцей захапілі ў палон і пайшлі к Немізе, і Усяслаў пайшоў супраць іх. І сустрэліся праціўнікі на Нямізе месяца сакавіка ў 3-ці дзень; і быў снег вялікі, і пайшлі адзін да аднаго. І была сеча жорсткая, і многія загінулі ў ёй, і адолелі Ізяслаў, Святаслаў, Усевалад, Усяслаў жа ўцёк».

Сам летапіс падказвае нам – тагачасны Менск і Няміга знаходзіліся не побач. У летапісе гэтыя падзеі апісваюцца адна за другой, прытым калі войска Яраславічаў ішло з поўдня, то яно якраз і павінна было спачатку падыйсці да Менска, а потым скіравацца далей, на поўнач, да Нямігі. Звернем увагу і на тое, што ў летапісе падаецца менавіта «к Нямізе», што

жытнага горада жылі сваім звычайным жыццём, паводзілі сябе, як многія сучасныя людзі. Гулялі ў шахматы (была знойдзена шахматная фігурка слана), жанчыны насілі прыгожыя пацеркі, якія і сёння могуць быць прыгожымі сваёй формай і рознакаляровасцю. Адзначым, што да гэтага часу многія адметнасці штогод знаходзяць вясцоўцы на сваіх агародах, калі абвораваюць зямлю. Такім чынам можна меркаваць, што людзі тут жылі даволі багата, паселішча расло, адно за адным з'яўляліся дадатковыя гарадзішчы, людзі мелі надзею, умелі радавацца жыццю. Але страшная навала перапыняе тут жыццё. А потым тыя, хто застаўся, магчыма, і перайшлі на новае месца – у раён ракі Нямігі.

Як ужо адзначалася, добрым заканчэннем вандроўкі можа стацца наведанне музея народнай архітэктуры і побыту, дзе сабраныя і перавезеныя з трох рэгіёнаў Беларусі ўнікальныя помнікі традыцыйнага дойлідства. Тэрыторыя музея мае блізу 150 гектараў. Тут адноўлены інтэр'ер народнага жылля. Пры гэтым можна наведаць не толькі сялянскія хаты, але і будыны цэркваў, школы, кузні, млыноў, пачаставацца ў мясцовай карчме, аглядзець ланд-шафтна-этнаграфічную мясцовасць з малымі архітэктурнымі формамі і пакарыстацца імі.

Усе помнікі прадстаўлены і размешчаны паводле этнаграфічных рэгіёнаў. Так, не выязджаючы далёка, вы можаце азнаёміцца з асаблівасцямі архітэктуры Міншчыны, Паазер'я (Віцебшчыны), Падняпроўя (Магілёўшчыны). Цікавай старонкай дзейнасці музея стала традыцыйнае правядзенне розных народных святаў з удзелам музычных гуртоў ды іншых адмыслоўцаў.

Гэтае аднадзённае падарожжа дапаможа больш даведацца пра гісторыю ўзнікнення горада Мінска. Акрамя таго, будзе адметна магчымаць наведаць унікальны і адзіны ў сваім родзе на Беларусі музей народнай архітэктуры і побыту. Добрага Вам шляху!

Павел КАРАЛЁЎ,
фота аўтара

Даведкі «КГ». Да вёскі Гарадзішча Шчомысліцкага сельсавета можна дабрацца на аўтобусе з мінскага аўтавакзала «Паўднёва-Заходні». Музей народнай архітэктуры і побыту знаходзіцца за в. Азярцо.

План гарадзішчаў мы друкавалі ў № 3 за гэты год.

Гарадзішча на Менцы

Фаянсавая пацерка з Eginna

сведчыць пра пераход, пра тое, што да таго месца трэба было падыйсці. Таму верагодней за ўсё руйнаванне Менска адбылося на некалькі дзён раней, а толькі потым, 3 сакавіка 1067 г. здзейснілася асноўная падзея, змаганне з князем Усяславам Чарадзеям на р. Няміга. Гэтая дата, як найбольш значная падзея, і ўвайшла першай у храналогію гісторыі Мінска.

Усё гэта, як і тое, што каля гарадзішча цячэ рака Менка, дало падставу даследчыкам у XX ст. выказаць думку, што першапачатковы Менск знаходзіўся на поўдні ад сучаснай сталіцы. Тое самае пацвярджаюць і археалагічныя знаходкі, якія адносяцца да таго ж часу (XI–XII стст.). Дзякуючы археалагічным даследаванням Г.В. Штыхава ўдалося пацвердзіць, што месца гэтае было цалкам спаленае. У культурным слоі выяўленыя сляды вялікага пажарышча. Увогуле, розныя артэфакты, знойдзеныя на гарадзішчы, служаць важнай крыніцай разумення таго, як тут жылі людзі. Вядома, што месца гэтае не было ў далечыні ад гандлёвых шляхоў. Пад час археалагічных раскопак знойдзены арабскія манеты – дырхемы. Адзін з самых вялікіх скарбаў Беларусі адшуканы непадалёк адсюль (у вёсцы Новы Двор) і важаць ажно 4 кг, цяпер ён знаходзіцца ў Эрмітажы. У археалагічных раскопках у Гарадзішчы апынулася нават егіпецкая пацерка з фаянсу (II–III стст.).

Знойдзеныя каштоўнасці сведчаць: насельнікі стара-

паднялася у горадзе небяспека, як зачыніліся баявыя вежы, як воі занялі свае пазіцыі на валах, гатовыя каля драўляных сценаў адбіць напад. Але верагодней за ўсё сілы былі няроўныя. Бо да Менска падыйшлі войскі трох братоў, самога князя Кіеўскага, Чарнігаўскага, Пераяслаўскага. Можна з лёгкасцю ўявіць, як далей маглі адбывацца падзеі. Таму зноў звернемся да лета-

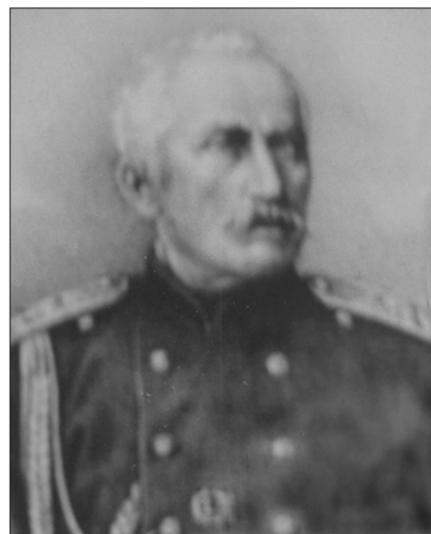
Не былінка на радавым дрэве

і больш вядомымі за яго. Прафесар А. Грыцкевіч згадвае словы мемуарыста М. Маруўскага, які так пісаў пра сям'ю Ходзькаў: «Грэх сказаць: што калі-небудзь быў Ходзька, то таленавіты. Неразумнага з гэтым імем я не ведаў» (Славуцья імёны Бацькаўшчыны. Вып. I. Мінск:

БФК, 2000). А ў касцёле старажытнага мястэчка Крывічы захавалася сціплая мемарыяльная дошка з тэкстам на стараславянскай мове ў вечную памяць Яна і Канстанцыі... Найбольш праславіў свой род другі сын Яна і Канстанцыі – Юзэф, які стаў генерал-лейтэнантам, вучоным-даследчыкам, геадэзістам-першапраходнікам. Ён нарадзіўся ў Крыві-

чах – старажытным прыгожым мястэчку над рэчкай Сэрвач (прыток Віліі). Першую адукацыю атрымаў дома. А калі надыйшла пара, з братамі паехаў вучыцца ў Вільню: скончыў там спачатку гімназію, а потым і фізіка-матэматычны факультэт вельмі прэстыжнага ў той час Віленскага ўніверсітэта. Кіраваў вучобай братоў Ходзькаў сам Тамаш Зан – адзін з заснавальнікаў гуртка філаматаў. Дыплом аб паспяховым заканчэнні ўніверсітэта Юзэф атрымаў у 1821 годзе, і наперадзе яго чакала неблагая перспектыва, нават аспірантура. Але лёсам было наканавана іншае: Расія адчувала вялікі недахоп у адукаваных картографам.

Геаграфічных картаў. Указам імератара быў арганізаваны спецыяльны корпус ваенных тапографам пад камандаваннем афіцэра К.І. Тэнера. А рэктар Віленскага ўніверсітэта Ян Снядзецкі рэкамендаваў у склад корпуса свайго лепшага студэнта Юзэфа Ходзьку. Ужо праз два гады за добрасумленную працу па стварэнні дакладных геаграфічных картаў Віленскай, Мінскай, Гродзенскай губерняў ён атрымаў сваё першае вайсковае званне – прапаршчык Генеральнага штаба. А яго камандзіры і начальнікі адзначылі: «Ходзька нарадзіўся тапографам».

Юзэф Ходзька

Да 1831 года Ю. Ходзька працаваў пад кіраўніцтвам славутага вучонага-геадэзіста К.І. Тэнера і менавіта тут ён здабыў свой найбагацейшы вопыт па арганізацыі і правядзенні геадэзічных даследаванняў. З пачаткам руска-турэцкай вайны было вырашана правесці геадэзічныя здымкі тэрыторыяў Малдавіі, Валахіі, Балгарыі. Гэтую цяжкую працу бліскача выканаў Ю. Ходзька. У Малдавіі наш зямляк працаваў пад камандаваннем генерал-лейтэнанта Н. Мураўёва-Карскага, які адзначаў: «Сей офицер, отличившийся математическими познаниями, кротостью, усердием к службе и благородными правилами, заслужил всеобщее уважение». За выдатнае выкананне службовых абавязкаў Ю. Ходзька быў узнагароджаны ордэнам Святой Ганны III ступені. У 1840 годзе, ужо падпалкоўнік, ён прыбыў на Каўказ для правядзення тапаграфічных даследаванняў. Наш славуцья зямляк адным з пер-

шых узышоў на высакорную частку Грузіі – Сванетыю. Тапаграфічны атрад працаваў ва ўмовах баявых дзеянняў, таму Ю. Ходзьку прыходзілася арганізоўваць яшчэ і яго абарону.

У свае 58 гадоў славуцья крывічанін ужо быў начальнікам тапагеадэзічнай службы рускай арміі, генерал-маёрам, а ў 1862 годзе яму было прысвоена званне генерал-лейтэнанта. Цяжкая напружаная фізічная і разумовая праца на працягу многіх гадоў не прайшла бяследна. У лютым 1881 года скончылася яго зямляцкі маршрут: Юзэф Ходзька памёр у Тыфлісе. Трыганаметрычныя пункты – засечкі ад навуковых даследаванняў Ю. Ходзькі раскіданы па ўсім свеце, а на радзіме земляка мала хто і ведаў пра яго. На жаль, лёс яго маёнтка такі ж, як тысячаў іншых па Беларусі. Не адзін раз у Крывічах прыходзілася чуць прапанову: «Каб не сцерлася памяць аб чалавеку, які на ўвесь свет праславіў не толькі Крывічы, але і ўсю Беларусь, вельмі патрэбныя тут мемарыяльная дошка або вуліца імя Юзэфа Ходзькі».

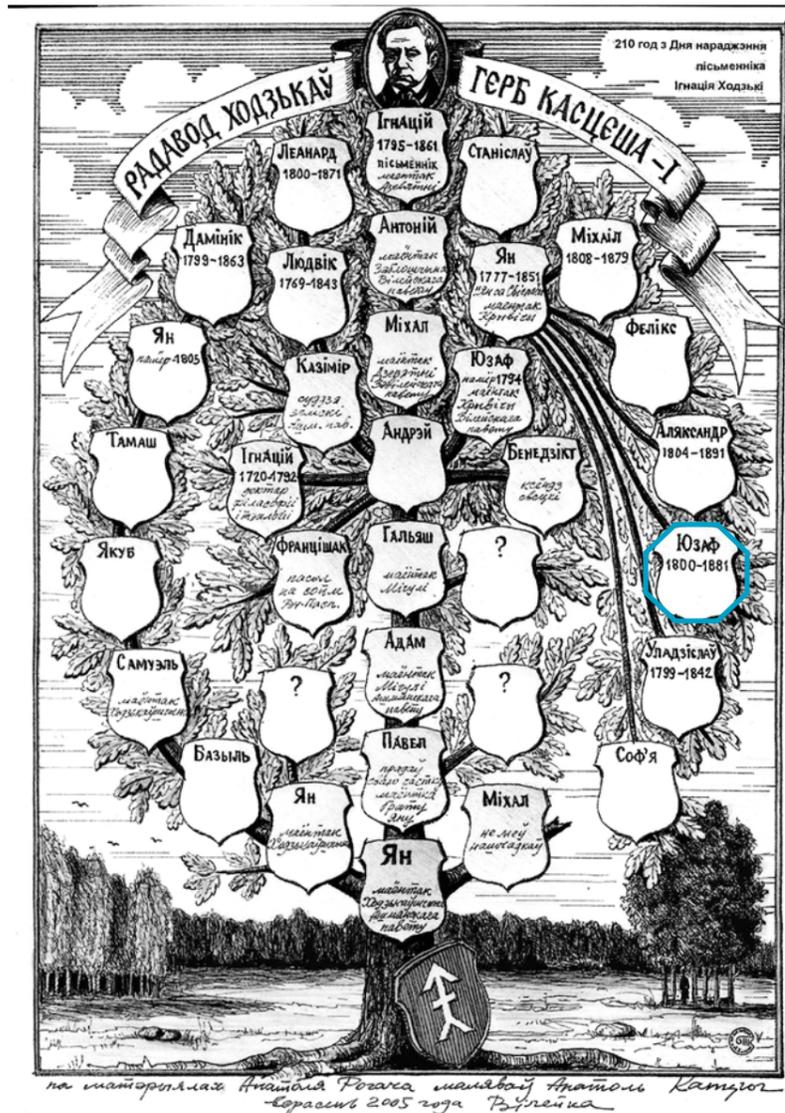
Але, але...

Мечыслаў СТАНКЕВІЧ, г. Маладзечна

«Я зрабіў, што мог, і ўпэўнены: іншыя зрабяць больш і лепш»
Юзэф Ходзька

У адным з цэнтральных СМІ прачытаў артыкул, прысвечаны славуце дадаследчыку і складальніку тапаграфічных картаў, генералу з Гродна М.А. Савіцкаму. Але і з нашай, далёкай глыбінкі Беларусі (мястэчка Крывічы Мядзельскага раёна Мінскай вобласці), таксама выйшаў патрыярх ад картаграфіі, прозвішча якога занесенае ва ўсе энцыклапедычныя выданні свету, – Юзэф Ходзька (1800–1881). Сёлета 210 гадоў з дня яго нараджэння. А за свае подзвігі і працу на карысць тапаграфіі наш зямляк генерал-лейтэнант Ю. Ходзька атрымаў вышэйшую ўзнагароду Рускага геаграфічнага таварыства – вялікі Канстанцінаўскі медаль.

Бацька Юзэфа Ян Ходзька (1777–1851) працаваў у розных юрыдычных установах многіх гарадоў Вялікага Княства Літоўскага: Вільні, Мінску, Паставах, Вілейцы, Магілёве, Віцебску. Меў вельмі багатую бібліятэку. І хоць сям'я вымушаная была часта пераязджаць, менавіта ў бацькавай бібліятэцы нарадзіліся першыя думкі, меркаванні, рашэнні маладога Юзэфа. Усе дзеці Яна і Канстанцыі Ходзькаў (шасцёра сыноў і дачка) выраслі і пераўзышлі бацьку, сталі славуцьямі

Святло ў Вілейскім раёне

Слова на развітанне

За апошнія 50 гадоў Вілейскаму раёну шанцавала на краязнаўцаў і даследчыкаў. Праяўлялі цікавасць да гэтага рэгіёну вядомыя гісторыкі Геннадзь Кахановіч, Міхась Чарняўскі, Эдуард Зайкоўскі, Людміла Дучыц, Аляксандр Лакотка, філалагі Валянціна Лемцюгова і Анатоль Літвіновіч. Рознабакова вывучалі родны край тутэйшыя настаўнікі Іван Ількевіч з Бараўцаў, Яўген Будавей з Хаценчыцаў. Ужо гадоў дваццаць старанна вывучаюць свой край вілейчане Віталь Кастэнка, Анатоль Капцюг, Аляксандр Зайцаў, Яўген Петрыкевіч, Сяргей Грынцэвіч, а таксама супрацоўнікі Вілейскага гісторыка-краязнаўчага музея Вольга Коласава, Наталля Яфімава ды мастак Барыс Цітовіч, які жыве ў вёсцы Заброддзе. Намаганнямі пералічаных асобаў і некаторых іншых падрыхтаваная і выдадзеная кніга «Памяць: Гісторыка-дакументальная хроніка Вілейскага раёна» (Мінск, 2003).

Калі пагартаць гэтую кнігу, дык нельга не заўважыць, што аўтарам шматлікіх нарысаў і артыкулаў з'яўляецца А.В. Рогач. Іх налічваецца каля трох дзесяткаў. Хто ж ён такі, што шмат сабраў па краязнаўстве?

Анатоль Валянцінавіч Рогач – знакамітаць не мясцовага маштабу. Яго добра ведаюць і за межамі Вілейскага раёна.

Нарадзіўся ён 1 чэрвеня 1947 года ў вёсцы Каралеўцы, што на беразе Нарачанкі. Закончыў Іжанскую сярэднюю школу, працаваў электрыкам у мясцовым калгасе «Рассвет». Потым з 1967 года – электрамонтёрам электрычных сетак Вілейскага раёна. Тут і затрымаўся на доўга. У 1972 годзе завочна закончыў Беларуска-інстытут механізацыі сельскай гаспадаркі

па спецыяльнасці інжынер-электрык. Затым у 1972–1973 гадах служыў у войсках супрацьпаветранай абароны СССР на Крайняй Поўначы. Пасля службы вярнуўся дадому і пайшоў працаваць у Вілейскія РЭС, дзе займаў розныя пасады, а 21 год быў іх начальнікам.

А 3 сакавіка 2010 года яго не стала. Інсулт. І праз тры дні ён памёр. Для Вілейскага раёна – гэта вялікая страта.

Намаганнямі Анатоля Валянцінавіча ў раёне пастаўлена каля 20 помнікаў і памятных знакаў славытм землякам і ў памяць пра значныя для гэ-

года (А. Рогач адшукаў у архівах іх прозвішчы, і ў 2005 годзе ўстанавіў знак), 30 чэрвеня па дарозе Вілейка–Куранец быў адкрыты Мемарыял зніклых вёсак Вілейскага раёна. А за апошнія 60 гадоў у раёне знікла 256 паселішчаў, а 5 з іх напаткаў лёс лагойскай Хатыні.

І вось надышоў час увекавечыць памяць пра самога няўрымслівага рупліўца на ніве нашага адраджэння.

Анатоль Валянцінавіч быў не толькі здольны арганізатар, але і даследчык гісторыі. У 2007–2008 гадах ён адзін раз на тыдзень прыязджаў у Мінск, каб

А. Рогач (у цэнтры) з сябрамі-аднадумцамі каля каменя-помніка Ю. Пілсудскаму (восень 2004 г.)

тых мясцінаў падзеі. Мне здаецца, ён увекавечыў усіх, каго было патрэбна. Апошні памятны знак мастаку Нікадзіму Сілівановічу вілейскія краязнаўцы паставілі 11 снежня 2009 года на могільках каля вёскі Цынцавічы. І яшчэ нельга не сказаць пра адзін праект, які ажыццявілі вілейскія краязнаўцы ўлетку мінулага года. Каля вёскі Снежжава, непадалёк ад памятнага знака загінулым лётчыкам Васілю Паніну і Мікалаю Проніну, якія вялі няроўны бой 24 чэрвеня 1941

папрацаваць у архіве або ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі. Апошнімі гадамі адзін раз на паўгода ён накіроўваўся ў архівы Вільні або Гродна. У Гродна трапляў своеасаблівым чынам: браў пуцёўку на лячэнне ў санаторый, а адтуль, прыняўшы зранку працэдуры, штодня на маршрутным таксі за 30 кіламетраў ездзіў у Гродзенскі архіў. У тым санаторыі ён пабываў не меней трох разоў. Я яму неаднойчы казаў, каб ён так не рабіў, каб адпачываў ды лячыўся.

Напэўна, электрычная энергія і любімая справа акрылялі Анатоля Валянцінавіча і надавалі яму сілаў паспяхова кіраваць калектывам РЭС, які абслугоўвае, рамантуе, замя-

Анатоль Рогач у рэдакцыі «Краязнаўчай газеты» (люты 2009 г.)

няе і пракладвае новыя лініі электраперадач і электрападстанцыі.

Шмат энергіі Анатоль Рогач аддаваў грамадскай, завадатарскай і аматарскай даследчыцкай дзейнасці. Пяць разоў яго выбіралі дэпутатам спачатку гарадскога, а потым і раённага Савета дэпутатаў. Выбаршчыкам ён нічога ніколі не абяцаў, а наколькі было можна дапамагаў і спадзяванні іх спраўджаваў. Яго захапленні – гісторыя, шашкі і шахматы, кнігі (ён майстра спорту па шашках). Не раз арганізоўваў раённыя спаборніцтвы па шашках, шахматах, рыбнай лоўлі.

У 2003 годзе Анатоля Рогача вылучылі на званне «Чалавек года» Вілейшчыны – конкурс, які арганізавала раённая газета «Шлях перамогі». Адмысловая камісія ўлічвала многія паказчыкі дасягненняў 13 кандыдатаў, з якіх трэба было вызначыць найлепшага. Адабраць з людзей вартых лепшага было нялёгка, а таму вырашылі галасаваць тайна. Журы шасцю галасамі (адзін адсутнічаў) назвала «Чалавекам года» Анатоля Рогача. Пераможцу быў уручаны каштоўны падарунак.

Артыкулы і нататкі А. Рогача па краязнаўстве друкаваліся ў розных выданнях (раённая «Шлях перамогі», «Народная газета», «Краязнаўчая газета», «Советская Белоруссия», маладзечанская «Рэгіянальная газета»). Не раз пісалі ў газетах і пра самога краязнаўцу. Апошнімі гадамі ў Мінскай вобласці, а можа, і па ўсёй Беларусі, не было другога такога чалавека, які б так шчыра, глыбока і плённа даследаваў свой

раён і так моцна захапляўся яго гісторыяй. Для вывучэння роднага краю ён не шкадаваў ні часу, ні здароўя, ні грошай. Яго старанні і настойлівасць далі добры плён. Больш за 20 гадоў ён стала і ўдумліва займаўся краязнаўствам. За гэты час яму ўдалося сабраць шмат матэрыялаў: пра пісьменніка Ігната Ходзьку, паэта-дэмакрата Эдварда Жалігоўскага (і увекавечыць названых!), кампазітара Міхала Клеафаса Агінскага, рэвалюцыянера Флягонта Валынца, палітычнага дзеяча Леанарда Зайца, публіцыстаў Аляксандра Уласава і Лявона Гмырака, Героя Савецкага Саюза Кастуся Зубовіча.

Анатоль Рогач – аўтар некалькіх кніг. На жаль, надрукаваў толькі адну невялікім тыражом пра жыццё паэта-дэмакрата Адама Гурыновіча. Гадоў 15 славуты даследчык збіраў матэрыялы пра Маркаўскае староства, пра якое нічога не сказана нават у Беларускай энцыклапедыі. Але надрукаваць асобнай кніжкай не паспеў. Адначасова ён збіраў матэрыялы яшчэ для адной краязнаўчай кніжкі – «Нарачанка і яе берагі». Два апошнія гады ён пісаў па заказе кніжку «Маладзечанскія электрасеткі» (у іх уваходзіць і Вілейскі раён электрычных сетак). Амаль усе гэтыя кнігі ён паспеў закончыць. А вось кнігу пра раку Нарачанку, задуманую нашым сяброўствам-сааўтарствам, на жаль, закончыць не давялося.

Безумоўна, калі я паспею, кнігу давяду да ладу. Магчыма, давядзецца зрабіць толькі тое, што я змагу адзін. Шкаду, што А. Рогач не пабачыць сваіх кніг «Маркаўскае староства» і «Нарачанка і яе берагі».

Пісаць гэты артыкул пра сябра, аднадумца, сваяка і сааўтара вельмі цяжка. Для мяне цяпер Вілейка стала чужою: здаецца, нібы там пагасла святло.

Ад сябе асабіста гэтымі радкамі ў «Краязнаўчай газеце» выказваю глыбокае спачуванне жонцы Анатоля Валянцінавіча Веры Фёдарайне, сыну Юрыю і дачцэ Людміле.

Сымон БАРЫС

ГА «Беларускі фонд культуры», рэдкалегія «Краязнаўчай газеты» выказваюць глыбокае спачуванне намесніку міністра культуры Рэспублікі Беларусь Тадэвушу Іванавічу Стружэцкаму з выпадку заўчаснай смерці брата – **Альберта Іванавіча.**

5 сакавіка 2010 года споўнілася 10 гадоў з дня *беатыфікацыі ў Рыме адзінаццаці сяцёр-назарэцянак з Навагрудка. У гэты дзень яны былі прылічаныя папам рымскім Янам Паўлам II да ліку бласлаўных.*

Ордэн назарэцянак «Згуртаванне сяцёр Найсвяцейшай сям'і з Назарэта» быў заснаваны ў 1875 годзе ў Рыме манахіняй Францішкай Сядліцкай. Тады быў зацверджаны і статут ордэна, і папа рымскі Пій IX дабраславіў сяцёр на дабрачынную дзейнасць. Асноўная ідэя ордэна грунтуецца на супрацоўніцтве з Хрыстом і яго касцёлам у справе пашырэння Божай любові паміж людзьмі. Асаблівая ўвага ордэна надаецца працы сярод сем'яў, апецы і абароне

танне, і ў 1930 годзе Фара была адчыненая пасля доўгага запусцення.

З самага пачатку сваёй дзейнасці сёстры дапамагалі людзям. Арганізавалі курсы ручной працы, даглядалі хворых дома і ў бальніцах, дапамагалі тым, хто прасіў міласціну. Сёстры клапаціліся таксама пра сем'і, ахінаючы іх сардэчнай апекай, дапамагалі жыхарам горада, якія мелі ў тым патрэбу, дбалі пра навучанне дзяцей. Яны адкрылі школу, у якой на-

ныя святары Міхаіл Далецкі і Іосіф Кучынскі. Пачаліся ганенні на ксяндза Аляксандра Зянкевіча.

Летам 1943 года адбыліся арышты інтэлігенцыі. 120 чалавекам пагражаў расстрэл. Тады сёстры заявілі перад Богам пра жаданне аддаць у ахвяру сваё жыццё, каб выратаваць жыццё тых людзей, якім пагражала смяротнае пакаранне. *«Ніхто не мае большай любові за тую, калі хто аддасць жыццё за сяброў сваіх»* (Іаан

жывою, каб далей працягваць справу сваіх сябровак. Бог прыняў іх ахвяру: прысуджаныя да смерці 120 чалавек засталіся жывымі.

А дразу пасля вайны, у сакавіку 1945 года, сёстры ў суправаджэнні ганаровай працэсі вярнуліся ў свай храм. Іх парэшткі былі перазахаваныя каля Фарнага касцёла.

Беатыфікацыя сяцёр – гэта працэс прылічэння іх да ліку святых. Пачаўся ён у 1990 годзе, а ў верасні 1991 года адбылася другая эксгумацыя, і сёстры-назарэцянка былі змешчаныя ў спецыяльны саркафаг, які цяпер знаходзіцца ў капліцы Навагрудскай Божай Маці ў Фарным касцёле. На месцы іх ранейшага пахавання стаіць памятны знак. На месцы расстрэлу ў Батароўцы ўзвышаецца драўляны крыж як напамін пра пакутніцкую смерць сяцёр-назарэцянак.

У 2000 годзе папа рымскі Ян Павел II далучыў сяцёр-мучаніц з Навагрудка да ліку бласлаўных. Гэта стала вялікай падзеяй не толькі для ордэна, для ўсіх беларусаў-католікаў, але і для ўсяго хрысціянскага свету.

Пад час беатыфікацыйнага працэсу, на аўдыенцыі 6 сакавіка 2000 года, папа рымскі Ян Павел II сказаў па-беларуску: *«Новыя Бласлаўныя, Марыя Мардасевіч і дзесяць іншых законніц, хай заступаюцца перад Богам за ўвесь беларускі народ, які я сардэчна вітаю».*

Вось імёны бласлаўных пакутніцаў з Навагрудка: сястра Марыя-Стэла, сястра Марыя-Імельда, сястра Марыя-Раймунда, сястра Марыя-Геліадора, сястра Марыя-Барамея, сястра Марыя-Канізія, сястра Марыя-Феліцыта, сястра Марыя-Даніэла, сястра Марыя-Сергія, сястра Марыя-Гвідона.

Сёння кожны, хто жыве ў Навагрудку ці прыязджае ў наш горад на экскурсію, можа наведаць бакавую капліцу Фарнага касцёла і памаліцца, папрасіць заступніцтва ў сяцёр для сябе і сваіх блізкіх.

Г. КАВАЛЬЧУК,
старшы навуковы супрацоўнік
Навагрудскага гісторыка-краязнаўчага музея

Сёстры-назарэцянка

Белая Фара ў Навагрудку

сям'і. Дэвіз ордэна: «Fiat voluntas Tua» – «Хай будзе воля Твая». Ордэн назарэцянак за кароткі час набыў вялікую вядомасць у свеце. Дамы ордэна ў хуткім часе з'явіліся ў многіх еўрапейскіх краінах.

Упершыню ў Беларусі сёстры з'явіліся на пачатку XX стагоддзя ў Гродне, а ў 1929 годзе біскуп Пінскай дыяцэзіі Зыгмунт Лазінскі заснаваў кляштар назарэцянак у Навагрудку. Першыя сёстры з'явіліся тут 4 верасня 1929 года. Яны сышлі з цягніка на вакзале ў Навагрудку позна ўвечары. Гэта былі дзве манахіні, апранутыя ў чорныя расы з вуалямі і белымі шырокімі крыжамі на шыі.

Навагрудак быў тады цэнтрам ваяводства, у якім жылі разам беларусы, палякі, яўрэі, татары. Зыгмунт Лазінскі перадаў ордэну назарэцянак навагрудскую Фару (касцёл Перамянення Пана) у вечнае карыс-

вучаліся дзеці розных слаёў насельніцтва і якая была ўзорам рэлігійнай талерантнасці.

Кожны дзень увечары яны маліліся ў Фары, чэрпаючы сілы для сваёй далейшай працы. Да сённяшняга дня ў касцёле знаходзяцца іх кленчнікі – маўклівыя сведкі іх малітваў да Бога.

На пачатку вайны ў Навагрудку знаходзілася дванаццаць сяцёр. Калі пачалася нямецкая акупацыя, яны працягвалі маліцца ў сваім касцёле, навучаць дзяцей і адначасова працаваць у шпіталі.

Вясной 1943 года сёстры арганізавалі касцельны хор, выкладалі польскую мову і гісторыю. Храмавы ксяндз Аляксандр Зянкевіч быў адзіным святаром-католікам у горадзе, і сёстры дапамагалі яму ў арганізацыі набажэнстваў.

Кожны дзень, адна за адной, у радок, падымаліся яны па вуліцы Трэцяга Мая ўгору. Яны маўкліва і цярпліва глядзелі на тое, што адбывалася вакол. А навокал гінулі ні ў чым не вінаватыя людзі: яўрэі, беларусы, палякі. Немцамі былі расстраля-

15,13). Гэтыя словы і натхнілі сяцёр на выратаванне людзей, пра якіх плакалі ў сем'ях маці, дзеці, жонкі. Аб выратаванні 120 арыштаваных сёстры маліліся разам з іх сямейнікамі. Гэтая еднасць давала ім жыццёвыя сілы і ўпэўненасць у правільнасці свайго рашэння.

31 ліпеня 1943 года ў кляштар да сяцёр прыйшлі з гарадской управы з загадам з'явіцца ў гебітскамісарыят. А раніцай у нядзелю, 1 жніўня 1943 года, сёстры-назарэцянка былі расстраляныя за некалькі кіламетраў ад Навагрудка, каля Батароўкі. *«Невінаватыя святые сёстры прынялі смерць з пакуццём выкананага абавязку перад Богам і перад людзьмі».* Гэтыя словы сказаў нямецкі афіцэр, які быў сведкам іх расстрэлу. Адзінаццаць сяцёр прынялі пакутніцкую смерць, сястра Малгажата засталася

A. Styka

Да 170-годдзя Францішка Багушэвіча

Уздоўж

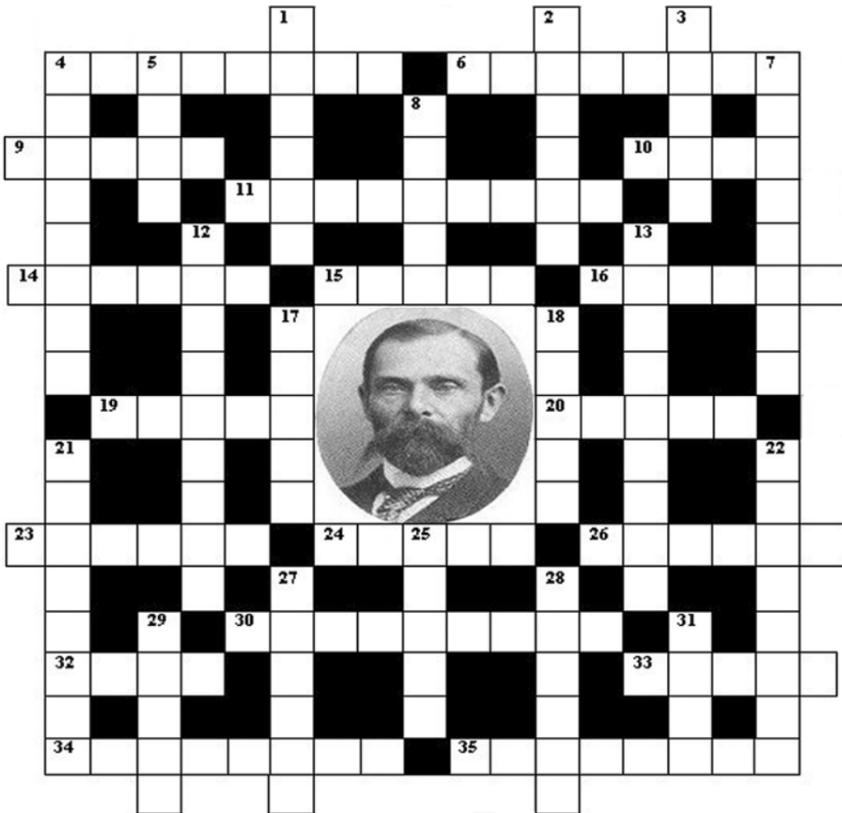
4. «Святы той кутчак фальварак ...». Назва новай кнігі Ул. Содаля, даследчыка творчасці і жыцця Францішка Багушэвіча. 6. «Чаго ты п'еш, ...? // Бо і хлеба не еў». З нізкі вершаў Ф. Багушэвіча «Песні». 10. Верш Янкі Купалы, на творчасць якога аказаў моцны ўплыў Ф. Багушэвіч. 11. «Мая ...». Верш паэта «Бедна ж мая хатка расселася з краю». 12. «... беларуская». Кніга паэзіі Ф. Багушэвіча, якая не выйшла ў свет. 15. Каханне і ... не схаваеш (прык.). 16. «Дзякуй табе, браце, Бурачок ...». Верш Адама Гурэнічыча, у твор-

часці якога – моцны ўплыў Ф. Багушэвіча. 17. «І каго ж тут няма? – тут і пан, і ...». З верша паэта «Быў у чысцы». 20. «Мая ...». Верш паэта «Эх, скручу я ...!». 21. «... ж мяне калыхае: // "Люлі, шэпча, сыноч, люлі". З паэмы «Кепска будзе». 24. «А навокал ..., а кругом вясна». З верша Ларысы Генюш «Вясна». 25. «Ну і грай жа скрыпка, // Хай ляціць там ...». З верша «Музыкант беларускі» паэтэсы Цёткі (А. Пашкевіч), паслядоўніцы творчасці Ф. Багушэвіча. 27. Імя дачкі князя драўлянаў Мала, сваякучкі полацкай княгіні Рагнеды. 31. Герасім .... Прысвятак беларуска-

га народнага календара. Лічылася, што гэты дзень – 17 сакавіка прадказвае надвор'е на вясну. 33. «Каб за ... быў умёрці гатоў, // Каб не прагнуў айчыны чужых». З верша паэта «Ахвяра». 34. Марыля .... Прозвішча нарачонай Кастуся Каліноўскага, удзельніцы паўстання 1863–1864 гг. 35. ... нявесты на шчасце не пераробіш (прык.). 36. «Злавіў воўк ... // І панёс жывое». З байкі Ф. Багушэвіча «Воўк і авечка».

Упоперак

1. Яўхім .... Філолаг, этнограф, фалькларыст, аўтар працы «Беларусы»; вучыўся ў Нежыне (Украіна), дзе атрымаў юрыдычную адукацыю і Ф. Багушэвіч. Цікавіўся творамі паэта. 2. Эліза .... Польская пісьменніца, якая сябрала з паэтам. «Гэта прыгожы талент», – казала пра яго. 3. «Каб мне ... добры мець, // Каб мне гора куды дзець». З нізкі вершаў паэта «Песні». 5. Птушчы – ..., чалавеку – мір (прык.). 7. Вёска на Ашмяншчыне, дзе пахаваны Ф. Багушэвіч. 8. Месца для захавання на зіму агародніны. 9. «... ж у вёсцы яшчэ не паснулі, // Праляці ж, кабылка, каб яны не чулі!». З верша «З кірмашу». 13. Імя галоўнага героя паэмы «Кепска будзе». 14. ..., ці ратунак; яго знайшоў паэт на чужыне, хаваючыся ад пераследу. 18. «Ужо вясна на дварэ! // Ужо ... на лузі». З верша Цёткі «Скура прыйдзе вясна». 19. ... Рэўка з-пад Барысава.

Сакавік

18 – Булыка Аляксандр Мікалаевіч (1935, Навагруд. р-н), мовазнаўца, член-карэспандэнт НАН Беларусі, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі (1998) – 75 гадоў з дня нараджэння.

21 – Багушэвіч Францішак Бенядзікт Казіміравіч (1840, Вілен. пав. – 1900), пісьменнік, публіцыст, перакладчык, адзін з пачынальнікаў новай беларускай літаратуры (крытычны рэалізм) – 170 гадоў з дня нараджэння.

21 – Філарэт (у свеце Вахrameeў Кірыла Варфаламеевіч; 1935), дзеяч праваслаўнай царквы на Беларусі, Мітрапаліт Мінскі і Слуцкі, Патрыяршы экзарх усяе Беларусі, святшчэннаархімандрый Свята-Успенскага Жыровіцкага манастыра, Герой Беларусі (2006) – 75 гадоў з дня нараджэння.

22 – Пысін Аляксей Васільевіч (1920, Краснапол. р-н – 1981), паэт, заслужаны работнік культуры Беларусі, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі імя Янкі Купалы (1969) – 90 гадоў з дня нараджэння.

23 – Бурак Леанід Іванавіч (1930, Вілейск. р-н – 1996), мовазнаўца, заслужаны работнік адукацыі Беларусі – 80 гадоў з дня нараджэння.

23 – Дзяржаўны музей гісторыі тэатральнай і музычнай культуры Рэспублікі Беларусь (Мінск, 1990) – 20 гадоў з часу стварэння.

25 – Рагуля Аляксей Уладзіміравіч (1935, Навагруд. р-н), літаратуразнаўца, крытык, аўтар і складальнік вучэбных дапаможнікаў для сярэдняй школы – 75 гадоў з дня нараджэння.

26 – Касцюк Міхаіл Паўлавіч (1940, Навагруд. р-н), вучоны-гісторык, акадэмік НАН Беларусі, лаўрэат прэміі Сібірскага аддзялення РАН і прэміі НАН Беларусі імя акадэміка В.А. Капцюга (2003) – 70 гадоў з дня нараджэння.

26 – Шніп Віктар Анатольевіч (1960, Валож. р-н), паэт, лаўрэат прэміі У. Маякоўскага (1987), літаратурнай прэміі «Залаты Купідон» (2007) і спецыяльнай прэміі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь – 50 гадоў з дня нараджэння.

29 – Дудзюк Зінаіда Іосіфаўна (1950, Брасл. р-н), паэтэса і драматург, лаўрэат літаратурнай прэміі Брэсцкага аблвыканкама імя У. Калеснікі (2008) – 60 гадоў з дня нараджэння.

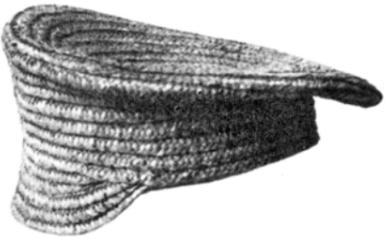
Адзін з псеўданімаў паэта. 22. «Люлі, сыноч, люлі, люлі! // Усе ... паснулі». З верша «Калыханка». 23. Вёска на Сморгоншчыне, дзе жыў і працаваў паэт. 26. «Каб і разышлося то ... па свеце». З верша Ф. Багушэвіча «Праўда». 28. «... мілыя, дзеці Зямлі-маткі маёй!» З прадмовы Ф. Багушэвіча да зборніка «Дудка беларуская». 29. Старажыт-

ны беларускі горад (зараз у складзе Літвы), дзе паэт працаваў і здабыў славу «музыцкага адваката». 30. ..., ці запавет паэта: «Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмёрлі!» 32. «... беларускі». Вершаваны зборнік паэта, які выйшаў у Познані (Польшча) ў 1894 г.
Склаў Лявон ЦЕЛЕШ, г. Дзяржынск

Малая краязнаўчая энцыклапедыя

(Пачатак у № 1 за 2003 год)

КАРТУЗ – (гал. *kardoes*), мужчынскі летні галаўны ўбор з казырком. Шылі найчасцей з чорнага сукна. У канцы XIX – пач. XX стст. пераважалі

Саламяны картуз,
пачатак XX ст.

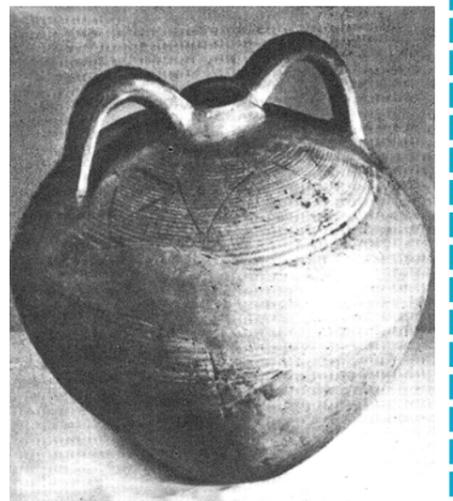
картузы накіталт вайсковых шапак з шырокім каляровым акольш-кам і цвёрдым, часам лакаваным казырком. На Панямонні і ў Цэнтр. Беларусі картуз (шапку-саламянку) выпляталі з саломы. Сярэдзіна мела палатняную падшэўку; акольшак і казырок спераду аздаблялі двума разеткамі, вышытымі чырвонымі баваўнянымі ніткамі.

КАРУНКИ – тэкстыльныя ажурна-сеткавыя вырабы, у якіх узор утвараецца перапляценнем нітак; від дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва. Выкарыстоўваюцца для аздобы адзення, бялізны, а таксама як штучныя вырабы (сурвэткі, абрусы, пакрываля

на ложкі, накідкі і г.д.). У залежнасці ад тэхнічнага выканання падзяляюцца на ручныя – шытыя іголкай, плеценыя на каклюшках, вязаныя кручком (рэгіянальная назва пыдэлак) або пруткамі – і машыннымі.

КАРЧАГА – ганчарны выраб, вялікая, звычайна гліняная пасудзіна для захоўвання і транспартавання прадуктаў. У Беларусі вядомыя вузкагорлая і шыракагорлая карчага.

Вузкагорлыя былі пашыраныя ў X – 1-й пал. XIII ст., формай падобныя на антычную амфару – з пукатым, нярэдка яйкападобным тулавам, дзвюма вертыкальна выгнутымі ручкамі, вострым, закругленым або амаль пляскавым дном. Мела тоўстыя сценкі чырвонага, часам шэрага колеру. Шыракагорлыя пашыраныя з XIV–XVI стст. Мелі магутнае пукатае тулава з пляскавым дном, часта з дзвюма дугападобнымі ручкамі. У іх трымалі соленыя грыбы, агуркі, зерне і інш.

Карчага з Навагрудка, XII ст.